

**СВІЛОТІНІ СТЕПАНА ПРОЦЮКА:
У ПОШУКАХ ВИХОДУ З ЛАБІРИНТУ**

Процюк Степан. Тіні з'являються на світанку: есеїстика / С. Процюк. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2011. – 216 с. – Серія «Літератур-ний ексклюзив».

2011 року Степан Процюк презентував українському читачеві дві нові книги – роман «Маски опадають повільно» (К.: ВЦ «Академія») та збірку есеїв «Тіні з'являються на світанку». Втім, якщо «психобіографічний» роман про Володимира Винниченка вже здобувся на певну критичну рецепцію, то друга книга поки не привернула пильної уваги дослідників. Напевне, це пов'язане з особливостями рецепції есеїстики як жанру, що існує на помежів'ї красного письменства й документалістики. У всякому разі той, хто прочитає цю збірку, матиме нагоду переконатися, що витратив час даремно.

Степан Процюк, далекі, не вперше звертається до жанру есе. Освічена частина читачької аудиторії пригадає «Лицарів стилосу і кав'ярень» (Київ, «Смолоскип», 1996), «Канатоходців» (Івано-Франківськ, «Тіповіт», 2007), «Аналіз крові» (Київ, «Грані-Т», 2010). Після цих видань можна з упевненістю говорити про сформованість індивідуального стилю Процюка-есеїста. Твори, що увійшли до нової книги, були написані протягом останніх трьох років. Часовий відтинок не надто великий, проте пильний читач помітить і традиційні прикмети Процюкового письма, і певну еволюцію його пошуків.

Найперше, в частині есеїв зберігається наскрізна автобіографічна складова. С. Процюка часто критикували за те, що в його психобіографічних романах «Троянда ритуального болю» і «Маски опадають повільно» читач не може відшукати меж, де закінчуються В. Стефанік і В. Винниченко, і починається автор, його погляди, особливості світовідчуття, неврози. Не будемо наразі коментувати подібні твердження, скажемо лише, що подібність психотипів автора і його персонажів практично не залишає шансів на однозначне розв'язання питання. Мовиться про інше – те, що у белетристиці може бути приводом для нарікань, в есеїстиці часто творить неповторний

колорит. Межова відвертість, з якою есеїст зазирає в глибини людського ества, здатна шокувати читачів, які звикли до гламурних автообразів письменників чи їхніх ретельно підглянцованих портретів.

У новій книзі есеїстики Степан Процюк демонструє оголену суть свого внутрішнього світу, замислюється над природою власних фобій, комплексів, неврозів. При цьому виявляється, що особистісні рефлексії – це насправді не самоціль, а лише засіб, за допомогою якого автор досягає глобальнішої мети – виходить на універсальний рівень дослідження психічного життя особистості. У книзі йдеться про ті питання, над якими раніше чи пізніше замислюється кожен. Страх смерті, неврози безсенсовності й абсурдності життя, любовні залежності, самотність, глибинні внутрішні конфлікти – це неповний перелік того, про що пише С.Процюк, і що становить коло екзистенційних проблем сучасної людини.

Різноманітні за тематичною наповненістю есе смислово і настроєво об'єднані у п'ять розділів. Цілісне сприйняття авторських думок і вражень, які завдяки обраній жанровій природі не претендують на вичерпне трактування, акцентує провідний мотив книги – пошуки гармонії буття. Саме це, на мою думку, є новим для творчості С. Процюка. Цей письменник традиційно багато писав про біль і страждання, акцентував на недосконалому світу, трагічній неможливості вирватися за межі оточуючого абсурду. У новій книзі він шукає вихід із «безкінечної купелі печалі» (так О. Соловей колись назвав одну зі своїх рецензій). Але читачам не варто шукати там готових рецептів щастя. Там є лише роздуми про головне – тому книга близька кожному, хто замислюється над сенсом життя, стосунками людини зі світом та іншими людьми, хто прагне духовного очищення і самовдосконалення. Але така книга може бути і безконечно далекою навіть активному читачу. Все залежить від співпадіння / неспівпадіння письменницьких і читацьких «тіней».

Можна не поділяти авторське зацікавлення Ніцше та Шопенгавером, можна скептично або іронічно сприйняти метафоричні «Двадцять чотири ритуальні часточки (для тих, хто... пережив... кохання)», можна поверхово проглянути і не зрозуміти глибинні багатопланові алегорії, можна сперечатися про тотальну владу неврозу над людиною, можна... Можна множити перелік читацьких відгуків. Але ж чи варто? Письменник не розв'язує проблеми, а формулює їх з абсолютною виразністю, закликаючи читача до спільних роздумів. Незбагненні

надскладні механізми психіки, творчість і руйнування, сенс життя, відчуття самотності, буттєвої порожнечі, розгубленості, невловимості, страху – безліч питань, які С. Процюк оприявлює у своїх есе і які кожному трапляються на шляху до особистісної істини.

Домінуюча екзистенційна спрямованість нової книги Степана Процюка засвідчує, що автор поволі долає буттєві провалля на шляху наближення до себе, духовного зростання, спроб подолати порожнечу, самотність, страх. В одному з інтерв'ю він зазначив: «Це – перевірка, як мене, так і мого читача, на душевну зрілість і сміливість зазирати всередину безлічі наших «Я», що можуть бути як світлоносними, так і деструктивними».

Степана Процюка традиційно хвилює проблема деструктивної влади неврозу над людиною, його природа, причини, корені. В основі глибинних неврозів особистості, як зазначає есеїст, лежить основоположний конфлікт між надуманим ідеальним «Я» і справжнім «Я», що з дитинства вступають у боротьбу. Трагедія кожного неврозу криється у неможливості дитини протистояти несприятливим обставинам. Свої ранні депресії автор пояснює тиском, підвищеними тиранічними вимогами ідеального «Я», адже саме надуманому ідеалу намагається відповідати психіка.

Подібні твердження споріднюють есе з науково-популярною літературою, цьому сприяє також логічність викладу думок, глибинне проникнення у сферу людської психіки, чіткість обґрунтувань. Відчувається, що С. Процюк, беручись до написання есе і висловлюючи глибокі думки з приводу різноманітних (онтологічних, психологічних, філософсько-естетичних) питань, ґрунтовно простудіював праці філософів, психологів. У його творах неодноразово зринають цитати з праць Фрейда, Ніцше, Шопенгавера, Сенеки. Але це не створює відтінку академізму, який був би зайвим для есе. Про складні речі С. Процюк пише просто і зрозуміло.

Концептуальний характер має перше есе «Тіні з'являються на світанку», яке і дало назву збірці. Метафоричний зміст заголовку концентрує один із визначальних концептів книги, визначений автором на першій сторінці: тінь – це наше відчуття безсенсовості й абсурдності існування, світанок – народження, дитинство. Письменник не зациклюється лише на особистісному досвіді, часто підтверджуючи міркування прикладами з біографій яскравих особистостей, які наочно ілюструють вияви невротичних «відхилень». До цього переліку

потрапляють письменники М. Коцюбинський, В. Винниченко, В. Маяковський, О. Пушкін, М. Цветаєва, Г. Горенко (Ахматова), диктатори Гітлер, Сталін, американський професор Джек Кеворкян, окремі есеї присвячені Ф. Ніцше, А. Шопенгаверу. Крім того, до персонажної системи есеїв потрапляють безіменний бухгалтер однієї з японських фірм, немолода жінка, яка вже десяток літ любить одруженого чоловіка, студентка, яка не може говорити перед аудиторією та ін.

Проблеми, озвучені в есе «Тіні з'являються на світанку», поглиблюються у наступному – «Страх смерті». На думку Степана Процюка, наявність значної кількості неврозів пов'язана також із прихованим у підсвідомості страхом смерті, якому сприяє порожнє, непрожите життя.

Практично всі есе містять подробиці з життєвої і психічної біографії автора. Зі сторінок книги черпаємо інформацію про стосунки письменника з членами родини, друзями, про шокуючі смерті братів, хвороби, сни, юнацьку мрію стати лікарем, вступ і навчання у вузі та багато іншого. Дізнаємось також про характер і долю батьків, що промовисто розкриває важливі моменти психобіографії автора. Наприклад, описуючи дитячий спогад про «двійку» з математики за те, що забув циркуль на урок, С. Процюк констатує: «Я вчився на відмінно (інших оцінок батько би не сприйняв)». Спогади про батьків сконцентровані в окремому есе – «Дім, де розбивалися серця» (назва промовляє сама за себе). У другому розділі маємо низку начерків про близьких і знайомих автора – бабусю Ганну («Бабусині заповіти»), двоюрідного брата матері Богдана («Той, хто був невидимкою»), викладача фольклору Л. Кіліченко («Історія одного донкіхотства»).

Але найбільшу вагу в книзі набуває оприявлення автором власних духовних пошуків, непрості мандрівки лабіринтами психіки. Автор прагне об'єктивно оцінювати свої вчинки, правдиво, навіть безстрашно оприлюднює власні внутрішні проблеми. Степану Процюку можна дорікнути зацикленістю на своїх страхах, переживаннях (при поверховому прочитанні це виглядає саме так), але при цьому варто почути і самого автора, який занотував: «Вагомий автобіографічний елемент моєї есеїстики ... нагадує тотальний експеримент над собою. Є «вичавлюванням» із себе раба пристрастей і залежностей. Боротьбою з власним тіньовим «Я» (с. 19).

Самоаналіз у випадку з есеїстикою С. Процюка – не аналіз власного психічного життя, а спроба вийти за вузькі межі розуміння «світу в собі», коли гармонія душі, спокій і вміння насолоджуватися повнотою життя поступається місцем порожнечі, невдоволенню, беззахисності, постійній тривозі, імітації життя. Письменник прямо зізнається: часто він надягає маску «нарциса», але при тому не завжди відчуває світло внутрішньої самодостатності. І лише читачам оцінювати: чи варто так відверто про ЦЕ писати?

Дискусійним питанням здається мені наявність у збірці есе «Двадцять чотири ритуальні часточки (для тих, хто... пережив... кохання)». Шокуючі історії любовних залежностей виходять за межі есе, наближаючись то до новели, то до оповідання. Переважно ці історії демонструють руйнівну силу кохання. Автор надто зациклюється на стражданні, пише про нього настільки багато, що на окраїні залишилося світле кохання, життєдайне, творче.

В анотації до книги зазначено: «Ви будете захоплюватися чи дратуватися, погоджуватися чи заперечувати окремі твердження, але не облишите читання. Бо те, що пише Степан Процюк, стосується кожної і кожного». Це правда, бо есеїстика Степана Процюка змушує кожного зазирнути в потаємні схованки власної душі і розпочати боротьбу зі своїми страхами і неврозами. Варто лише зізнатися собі у їх наявності і піти власним шляхом у пошуках гармонії буття.

Стаття надійшла до редакції – 12.11.2011 р.

Прийнята до друку – 6.12.2011 р.